

בין הודו לפקיסטן: גרעין הסכסוך של המעצמות הגרעיניות קשמיר: החבל שעל צווארם

■ ההתפתחויות האחרונות בין הודו לפקיסטן מעוררות דאגה עמוקה בקרב הקהילה הבינלאומית שכן מדובר בשתי מעצמות גרעיניות. הסכסוך נסוב על חבל קשמיר, אזור בעל חשיבות היסטורית ואסטרטגית עצומה ■ חילופי אש, תקיפות אוויריות, שבירת הסכמי מים וסנקציות הדדיות. בינתיים הוכרזה הפסקת אש ונרשמו גם הפרות, אך האם ניתן לראות את הרגיעה נשמרת לטווח ארוך או שזוהו שקט לפני הסערה הבאה, העלולה להידרדר ולצאת מכלל שליטה ולהפוך למלחמה גרעינית? ■ גרעין של דאגה ■

ג. מרקוביץ

האירועים האחרונים בחבל קשמיר מסמנים שלב נוסף ביחסים בין הודו לפקיסטן. פיגוע טרור קטלני בו נהרגו עשרות חיילים הודים גרר הסלמה והגיע לחילופי אש ארטילריים כבדים משני צדדי האזור השני כמחלוקת. במקביל לחילופי האש, הודו נקטה בשורה של צעדים חריפים נגד פקיסטן, אותה היא מאשימה בתמיכה בטרור חוצה גבולות. צעדים אלה כוללים השעיית הסכם מ-1960 של חלוקת המים בנהר האינדוס, סגירת מעבר גבול מרכזי, ביטול ריזות הודות דרגת יחסים דיפלומטיים, פקיסטן הגיבה בצעדים משלה, כולל סגירת המרחב האווירי והשעיית הסחר עם הודו. הסנאט הפקיסטני אף הזהיר כי השעיית הסכם המים עלולה להתפרש כ"מעשה מלחמה". ההתפתחויות האחרונות בין הודו לפקיסטן מעוררות דאגה עמוקה בקרב הקהילה הבינלאומית שכן מדובר בשתי מעצמות גרעיניות. הסכסוך נסוב על חבל קשמיר, אזור בעל חשיבות היסטורית ואסטרטגית עצומה. קשמיר הוא אזור פורה, ירוק ועשיר בנפט וגז. הוא שוכן בלב הרי ההימלאיה והמזווה צומת דרכים גיאופוליטי ומוקד למאבק טריטוריאלי מתמש בין הודו לפקיסטן. בינתיים הוכרזה הפסקת אש ונרשמו גם הפרות, אך האם ניתן לראות את הרגיעה נשמרת לטווח ארוך או שזוהו שקט לפני הסערה הבאה, העלולה להידרדר ולצאת מכלל שליטה?

מה תולדות הסכסוך בין הודו לפקיסטן בעקבות חבל קשמיר? ידיר סידן גורן אורנוני מהמחלקה ללימודי אסיה באוניברסיטת בר אילן מרחיבה: "הסכסוך מתחיל כבר עם לידת הודו ופקיסטן המודרניות. עד 1947 הודו נשלטת על ידי הבריטים. בשנה זו הבריטים עוזבים ומציעים חלוקה חלוקה המזכירה את חלוקת הודו הבריטית. ההחלטות בישראל, החלוקה היא על בסיס דת. באזורים עם רוב מוסלמי מוקמות פקיסטן, בהתחלה היא כללה גם את פקיסטן המודרנית, מה שהיה בגלל. ויש את פקיסטן המערבית, מה שהיה פקיסטן, באזורים עם רוב הודו מוגדרת הודו, מהם נולדה הודו המודרנית." "קשמיר היא מקרה מיוחד. בכל התקופה של המנדט הבריטי לא הייתה לבריטים שליטה ישירה בכל האדמות של הודו והיו גם אזורים של נסיכויות עצמאיות. קשמיר היא מקרה כזה. היא הייתה מין ממלכה עם מלך שרוב האוכלוסייה בה הייתה מוסלמית, 77% מוסלמים והשאר מיעוטים הודו-אסיים וסיקים. בעת החלוקה השליט של קשמיר לא היה שייך לא הודו ולא לפקיסטן. הוא היה מלך הודו, אך לא הודיה עם מאבק העצמאות ההודי שרצה דמוקרטיה מבלי להשאיר את הממלכות האלה על כנן. הוא חשב שהוא יוכל להתמודד עצמאית."

מה אופיו של חבל קשמיר ומה אופיו הלאומי? "קשמיר זה אזור עם היסטוריה ותרבות מאוד מפותחת. יש זהות קשמירית לאוכלוסייה מעבר לדתות השונות המרכיבות אותה. יש לאנשים אתוס משותף. הרוב בחבל קשמיר הוא מוסלמי וקיימים גם המיעוטים ההודו-אסיים והסיקים. הייתה תקווה שהקשמירי תוכל להמשיך להיות ממלכה עצמאית אך הדברים השתנו במהלך השנים בעקבות הסכסוך. יש את הבלינים שרוצים עצמאות לחבל קשמיר ויש את האסלאמיסטים שרוצים להתאחד עם פקיסטן, אבל בהחלט זה אזור בפני עצמו עם זהות וזרמים קשמירים מובנים."

"זה אזור חשוב גם מבחינה אסטרטגית. חבל קשמיר הוא אזור מאוד יפה. זה אזור של הרים גבוהים, של נופים. בהודו יש חלקים גדולים מאוד שהם מישוריים וחמים מאוד בעונות מסוימות, אז בעיני ההודים קשמיר מצטיירת כגן עדן עם מים וזרמים ועצי מחט, סוגיית המים גם מהווה חלק מעלית הסכסוך."

"אז כאמור, ב-1947 הייתה החלוקה. אזור קשמיר לא חולק וזו שבטים מפקיסטן חוקים. המלך ביקש צורה ממשלת הודו והיא נחלצה לעזרתו בעמדתו לכן קשמיר עברה לפדרציה ההודית. הודו שלחה צבא וכך זה הסתיים כאשר עצמאות קשמיר נפסקה והיא מצטרפת להודו."

"זמן קצר אחרי החלוקה נחתם מסמך הצטרפות קשמיר להודו אבל היו לה גם תנאים. קשמיר נשארה עם מעמד מיוחד עד 2019. הייתה להם חוקה משלהם עם דברים שונים מהודו, היה להם סעיף נחלצת לעזרתו ממשלת הודו. קשמיר עברה לפדרציה ההודית. עד 2019 היה מותר רק לקשמירים לקנות אדמות בקשמיר, כי הם בעצם רוב מוסלמי באזור הריאלי, אז הסעיף הוא כאלו שרצו להיחלצות

ושהדמוגרפיה באזור לא תשתנה. ב-2019 ממשלת נרנדרה מודי ביטלה את המעמד המיוחד הזה. זה אחד הגורמים המשמעותיים להתגברות המתח באזור." "התקדמות האחרונה מתרחשת ב-22 באפריל במקום שנקרא פאהלגם. מתחולל פיגוע קשה נגד חיילים, כאשר חמושים פותחים באש באחו פתוח באזור נופש ורצועתם 26 אנשים. בחלק מהמקרים הם שאלו את האנשים לרתם ובקשו תעודה מזהה. נרצחו גם מוסלמי מקומי ועוד נוצרי, אך מעבר להם נראה שהמטרה הייתה מאוד מובחנת, לפגוע בהינדואים באזור התיירות הקשמירית. הפיגוע נש אופי אישי מאוד וכאוב זה הלך למקום מאוד טראגי. נרצחו בעלים לעיני נשותיהם. זו הייתה תקופה שלווה שהתיירות חזרה והפיגוע החזיר באחת את המתיחות מהעבר לאזור. יש פרשנים הטוענים שהניתוח לפיגוע קשור בליקור סגן הנשיא ואנס בדיוק בהודו זה מסר להודים שלא באמת אפשר לעבור לסדר היום עם הסכסוך הקשמירי. יש גם טענה של זיהוי התיירות עם אנשים שאולי באים לקנות אדמות בקשמיר כשהם עצמם לא קשמירים על רקע הכעס עם המצב הזה ולכן הם מהווים מטרה לטרור. כמובן לטרור נוראי כזה לא צריך סיבות רציונליות, אבל יש טענה שמוזהא את הקשר של הפיגוע עם ההפרות בהסכם..."

פקיסטן נמנעת להרחיק את עצמה מהאירוע... "לפקיסטן אין אינטרס להצטייר כמדינת טרור. הם כן רוצים לערער את השליטה ההודית בקשמיר וטוענים לריבונות על חבל זה. זה אזור עם רוב מוסלמי, הם חשים שנעשה להם עוול בחלוקה החלוקה ובעת הם תובעים את האזור הזה לידיהם, הם אף פעם לא יתנו על חבל קשמיר. הודו אולי רוצה להראות שהיא שולטת בקשמיר והמצב מתקבע, או יש לפקיסטן רצון להראות שהמצב לא מתקבע. דבר שני, צבא פקיסטן שומר על מעמדו באופן שמדיניות תקיפה, מעמד פוליטי שליטה כמדיניות החוץ. אם קיים סכסוך אז ברור שיש צורך בצבא חזק. יש גם רצון להעלות את נושא חבל קשמיר לסדר היום הבינלאומי."

"שתיחת מדינות גרעיניות ובכלל זה כל העולם עוקב בחשש אחר הנעשה באזור הזה, על אף שזה אף פעם לא הגיע לידי איום ממשי. בדרך כלל הטרור כולל ירידת מעבר לגבול ופיגועים שלא יוגזמו מאזור קשמיר. היו בהיסטוריה כמה פיגועים קשים מאוד כמו הפיגוע הקשה במומבאי ב-2008. זה היה פיגוע שיצא מגבולות קשמיר. גם כעת הצבא ההודי תקף עם מטוסי קרב בתוך פקיסטן, אבל בדרך כלל הטרור לא יוצא מעבר לגבולות קשמיר ולא מגיע עד כדי איום אטומרי."

האם אנחנו רואים את פקיסטן כצד היותר תוקפני בסכסוך? "כן ולא. כשורה של תקיפות וגם בתקיפת הזאת אנחנו לא מדברים על מלחמה בין הודו לפקיסטן. זה לא ממש שהצבא הפקיסטני בא ותוקף, אלא זה כל מיני איומים ששונים פיגועים, וריגות, פורקים, שלוחות של פקיסטן. הודו מאשימה את פקיסטן שהיא מאמנת ומממנת את הארגונים האלה והיו לה גם תוכחות לכך. כמובן הזה עולה להגיד שהרבה מהתוקפנות הגיעה מכיוון פקיסטן. מצד שני פקיסטן מחשישה זאת, היא אומרת שזה חלק ממאבק העצמאות של הקשמירים והיא אולי תומכת בהם במאבקם. פקיסטן לא לוקחת אחריות, וגם במקרה הנוכחי עם פיגוע הירי היא לא לקחה אחריות."

הודו בשנים האחרונות ממנעת את עצמה מנעצמה אסמית עולה, היא חווה צמיחה כלכלית על אף העוני בה והיא רוצה להתגבר מהסכסוך עם פקיסטן שמעביר על דמיתה הגלובלית. פקיסטן נותרה מאחור, אולי היא נמנעת לשוב לתודעה העולמית דרך העלאת סוגיית קשמיר על סדר היום העולמי?

"להודו אכן יש יתרתמה להפסיד, היא מובילה, יש לה כלכלה חזקה יותר ופקיסטן מעדינה להראות נכחות ולהעלות את סוגיית קשמיר על סדר היום. הודו רוצה להחליק את הסוגיה ולייצר תחושת ביטחון ואז ארגוני טרור פקיסטניים מפרים זאת כדי להראות שסוגיית קשמיר לא באמת ירדה מסדר היום, הדברים לא סגורים ואין הסכמים."

פקיסטן מיליטריסטית מאוד ומתפתחת בצבא שלה, זה בעצם צבא שיש לו מדינה...

"היא לא רק מדינה שמתפתחת בצבא, היא מדינה כושלת הנשלטת על ידי הצבא במידה רבה. לא במידה מוחלטת, יש לה ממשלה ובחירות, אבל הצבא הוא זה שקובע את הטרור, הוא יכול להמליך ולהוריד שליטון. יש טענות שבסיוע צבאי שצבא שלט במדינה אין לו שאיפות לשלום, זה הרי המנדט שלו. אפשר לראות

בהיסטוריה שגם כשהיו מנהיגים בפקיסטן שרצו שלום עם הודו, הצבא הפקיסטני עודד פיגועים כדי לפגוע בכך, יש דעה שהצבא מערער את השאיפה לשלום. ועוד משהו שאפשר לומר זה שבכל פעם שיש לצבא פקיסטן דימוי נמוך, כשמתערער מעמדו זה גורר תקריות בחוץ כדי להתחזק, זו מדינה עם בעיות קשות, גם כלכליות והצבא דואג למעמדו."

מה לגבי השטח הסיני אקסאי צ'ין בחבל קשמיר? "זה נושא מעניין. גם סין ננסה לעצמה חלק בקשמיר, אבל הפקיסטנים הם בעלי ברית עם הסינים אז הם לא תובעים את השטח הזה. לעומת זאת לסין ולהודו יש סכסוכים נוספים על אזורים אחרים בגבול המשותף."

אז הוכרזה הפסקת אש ונרשמו ביתנים הפרות... "אכן הוכרזה הפסקת אש. בהתחלה היו קצת הפרות אבל כרגע אנחנו רואים שהיא מחזיקה מעמד. מצד אחד יש הפסקת אש, מצד שני נעשו צעדים דיפלומטיים שלא חוקנו בחזרה כמו הסכם המים. יש אמנות של חלוקת מים שזוהים מקשמיר ההודית לקשמיר הפקיסטנית. בתגובה לפיגוע הודו הודיעה חד צדדית שהיא לא מחויבת להסכם והיא לא חוזרת בה בניתנים מהצהרה זו. אמנם מדובר על סכרים אדירים שלא באמת ניתן להפסיק את ריזת המים בהם, אבל אם עד היום הודו הייתה מחויבת לאספקה מדויקת של מים שעל זה מתבסס ההסכם ועל זה מבוססת החקלאות באזור, היא לא רואה את עצמה מחויבת לזה יותר. ויש גם את עניין הוויות של הפקיסטנים שהודו הודיעה שחבל ולא חזרה בה ב"ביתנים".

למה הודו הקשיחה את תגובתה הפעם? "אני חושבת שאחת הסיבות היא ממשלתו של מודי ששולטת מ-2014, היא ממשלה לאומנית, הינדואית ימנית. קהל הבחורים שלה ציפה ממנה לתגובה, לא היה אפשר לעבור על סדר היום. אפילו בפיגוע הקשה במומבאי ב-2008 הייתה תגובה יותר מאופקת, זו הייתה ממשלה אחת. כמו כן הודו השתנתה, התפיסה של התגובה לא אלימה, התפיסה של מהאטמה גנדי, היא תפיסה שהופכת לפחות ופתוח פופולארית בהודו. הודו רואה את עצמה אחת היום. היא רפובליקה חילונית עם שוויון זכויות דתי. זאת אומרת, למרות שיש רוב בה הודו היא לא מוגדרת כמדינה הינדואית ויש אנשים בהודו שרוצים לראות גישה אחת. הם מרגישים שאם הודו היא המדינה ההינדואית היחידה בעולם של האומות ההודיות והתניה אז היא צריכה להיות מדינה הינדואית. הם רואים את המוסלמים ככובשים חיצוניים. אמנם יש שושלות מוסלמיות עתיקות שהן חלק מהודו, או אפשר להפריד את האסלאם לגמרי מהודו."

"גם כאמור יש רקע משותף להודו ופקיסטן, השפה בהן היא כמעט אותה שפה, המראה בשתי המדינות הוא כמעט אותו מראה, אבל הלאומנים ההינדואים היום רואים את המוסלמים כגורם חיצוני שלילי והם הרבה פעמים מסתכלים גם על המוסלמים בתוך הודו כגויים חמישי. להיות מוסלמי בהודו תחת ממשלת נרנדרה מודי זה שנים משהו עמוק."

"יש יותר תקריות אלימות נגד מוסלמים והם חשים יותר בסכנה. מ-2019 כשמודי ביטל את המעמד המיוחד של קשמיר יש סלידה של האוכלוסייה המקומית מהממשל המרכזי, יש תסיסה נגד הממשלה וקשה מאוד לשתף פעולה איתם ולהגיע למודיעין מדויק של כוונות טרור באזור. זאת אומרת הסכסוך כבר לא נוגע רק לחבל קשמיר אלא כולל גם לתוך הודו. יש מתח גדול בין מוסלמים להודים, ויש מוסלמים הם אלה החששים מותקפים ואם בעבר הם חיו יותר בהרמוניה אז כבר לא קורה. יש הרבה יותר פילוג. אני שומעת את זה גם באופן אישי מאזרחים בתוך הודו."

האם הפסקת האש תחזיק מעמד?

"מקוים שהפסקת האש תחזיק מעמד, אני לא חושבת שיש אינטרס לזימה מהמדינות במלחמה. זה כמובן לא שלום ואין פה פתרון לטווח ארוך. הסכסוך בהמשך יצוף, השאלה כמה זמן השקט יישמר והמצב יישאר על כנו או שהכל יקרום ונראה הסלמה מהירה כמו שראינו בתקרית האחרונה שהייתה הסלמה חדה ומהירה ולכן גם הייתה התערבות עולמית כי יש חשש בעולם מהסלמה באזור." "מהאטמה גנדי, הנחשב לאבי האומה ההודית, התנגד לחלוקת הודו והקמת פקיסטן, האירועים האחרונים ובכלל שורשי הסכסוך מעלים את החתייה האם הפירוד והאיבה הפנימיים גדולים כל כך שעדיין היה להם "הלישאר מאוחדים".